

دانشگاه سمنان
دانشکده علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات فارسی

این پایان نامه:

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

مطالعه تطبیقی اخلاق نزد هدایت و نیچه

استاد راهنما:

دکتر حسن اکبری بیرق

استاد مشاور:

دکتر عبدالله حسن زاده میرعلی

پژوهشگر:

رقیه خان محمدزاده

مهر 1389

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ

دانشگاه سمنان
دانشکده علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات فارسی

این پایان نامه:

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

مطالعه تطبیقی اخلاق نزد هدایت و نیچه

استاد راهنما:

دکتر حسن اکبری بیرق

استاد مشاور:

دکتر عبدالله حسن زاده میرعلی

پژوهشگر:

رقیه خان محمدزاده

مهر 1389

3 اظهار نامه دانشجوی

موضوع پایان نامه: مطالعه تطبیقی اخلاق نزد هدایت و نیچه

استاد راهنما: دکتر حسن اکبری بیرق

نام دانشجو: رقیه خان محمدزاده

شماره دانشجویی: 8712229024

اینجانب: رقیه خان محمدزاده، دانشجوی دوره کارشناسی ارشد، رشته‌ی: زبان و ادبیات

فارسی، دانشکده: علوم انسانی دانشگاه: سمنان، گواهی می‌نمایم که تحقیقات ارائه شده در این

پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تایید می‌باشد

و لذا موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده شده اشاره شده است. بعلاوه گواهی

می‌نمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط

اینجانب یا فرد دیگری در هیچ جا ارائه نشده است و در تدوین متن پایان نامه چارچوب (فرمت)

مصوب دانشگاه را بطور کامل رعایت کرده ام .

امضاء دانشجو:

تاریخ: 89/7/20

کلیه حقوق مترتب بر نتایج مطالعات این پایان نامه متعلق به دانشگاه سمنان است و بدون اجازه کتبی دانشگاه سمنان به شخص ثالث قابل واگذاری نیست، همچنین استفاده از اطلاعات و نتایج موجود در پایان نامه بدون ذکر مرجع مجاز نمی باشد.

تقدیم به

دنیای من، دنیای تضادها و آرزوهای بزرگ است.

دنیای من، دنیای نگرانی‌های، نگاه همیشه نگران است.

دنیای من، دنیای لحظه‌های عاشقانه و مادرانه‌ی، مادر است.

اوراق نوشته شده‌ی اکنون، اوراق خوانده شده‌ی است، که او در آغوش من جای داده است.

تقدیم به «زهرامور»

سپاس فراوان از «محمد خان محمدزاده»

تشکر و قدردانی:

مردی از جنس غبار، مرا در آستانه پرواز، پرنده کرد. با تمام عشق، دستان نور او را می‌بوسم.

از استادان عالی رتبه و ارجمند سالهای زندگی علمی خود، در دانشگاه سمنان، تقدیر و تشکر می‌نمایم.

جناب آقای دکتر حسن اکبری بیرق، استاد راهنما و اندیشمند و پدر دنیای علمی من. سپاس و ادای احترام مرا پذیرا باشید.

جناب آقای دکتر عبدالله حسن‌زاده میرعلی، استاد مشاور و ارجمند، از شما سپاسگزارم.

سرکار خانم دکتر اسماعیلی، داور محترم و استاد عزیز.

جناب آقای دکتر شاه سنی، دکتر توکلی، دکتر طباطبایی.

تشکر صمیمانه‌ای از دوستان مهربان خود دارم.

آقای ایلدار فکری، معصومه نامور، علی نامور، سازهای گرمابخش خانواده.

آقای صادق خان محمدزاده، برادر هم فکرم.

آقای رسول گلپایگانی، همکلاسی لحظه‌های پایان‌نامه.

و به یاد (انوش نامور) که نیمه‌ی راه، به خدا پیوست. کسی که من، تنها وارث خط و فکر او بودم. یادش گرامی.

چکیده

1	مقدمه
5	فصل اول: کلیات
6	1-1) عنوان تحقیق
6	1-2) سؤال اصلی تحقیق
6	1-3) ضرورت انجام تحقیق
7	1-4) سؤال‌های تحقیق
7	1-5) فرضیه‌های تحقیق
8	1-6) اهداف تحقیق
8	1-7) پیشینه‌ی تحقیق
8	1-8) روش تحقیق
10	فصل دوم: تعاریف
11	بخش اول: ادبیات تطبیقی
11	1-1) تعریف ادبیات تطبیقی
13	1-2) اهداف ادبیات تطبیقی
13	1-3) ویژگی ادبیات تطبیقی
14	1-4) اهمیت ادبیات تطبیقی
16	بخش دوم: اخلاق
16	2-1) تعریف
17	2-2) اخلاق چیست؟
18	2-3) علم اخلاق چیست؟
19	2-4) فلسفه‌ی اخلاق چیست؟

20 اقسام فلسفه‌ي اخلاق (2-4-1)
21 تبارشناسی مباحث اخلاقی (2-5)
21 نظریات متعارف کلاسیک (2-5-1)
21 - نظریه‌ي اخلاقي زردشت
22 - مذهب افلاطونی
23 - نظریه‌ي اعتدال (ارسطو)
23 - لذت‌انگاری/ فلسفه‌ي اپیکوروس
24 - مذهب کلبی
24 - مذهب رواقی
24 - اخلاق مسیحی
25 - فلسفه‌ي اسپینوزا
26 - مذهب اصالت نفع (سودانگاری)
26 - فلسفه‌ي کانت
26 - فلسفه‌ي شوپنهاور
27 نظریات جدید (2-5-2)
27 - اصالت فاعل و اصالت عین
27 - اصالت طبیعت و غیر طبیعت و انفعال
27 - نظریات انگیزه‌اي – وظیفه شناسی- نتیجه‌اي
28 - مکاتب اخلاقي الحادي
29 - آگزیستانسیالیسم
29 (2-6) دین و اخلاق
31 (2-6-1) اخلاق اسلامي
31 (2-6-2) اخلاق مسیحی
34 (2-7) مفاهیم بنیادین اخلاقي
35 (2-7-1) خیر
35 (2-7-2) وظیفه
35 (2-7-3) حق
35 (2-7-4) مکافات و مجازات
35 (2-7-5) عدل و عدالت
35 (2-7-6) احسان

36(2-8) تکالیف اخلاقی
36(2-9) تقسیم‌بندی‌های مختلف در حوزه‌ی اخلاق
36(2-10) دانش‌های ناظر بر اخلاق
36(2-10-1) توصیفی
37(2-10-2) هنجاری
37(2-10-3) فرا اخلاق
37(2-11) سرچشمه‌ی اخلاق
37(2-11-1) اخلاق دینی
38(2-11-2) اخلاق غیر دینی (سکولار)
38(2-12) دیدگاه جوامع در باب اخلاق
38(2-12-1) مطلق‌انگاری اخلاق
39(2-12-2) عام‌نگری اخلاق
39(2-12-3) مشروط‌انگاری اخلاق
39(2-12-4) نسبی‌گرایی اخلاق
39(2-13) گرایش‌های اخلاقی
39(2-13-1) فردی
40(2-13-2) اجتماعی

42 فصل سوم: شناخت‌نامه

43 بخش اول: شناخت‌نامه‌ی صادق هدایت
43(1-1) شرح حال هدایت به قلم خود
43(1-2) سال‌شمار زندگی هدایت
47(1-3) آثار هدایت
47(1-3-1) نمایشنامه‌ها
47(1-3-2) آثار تحقیقی
47(1-3-3) سفرنامه
47(1-3-4) فرهنگ عامه
47(1-3-5) ترجمه از متن پهلوی
47(1-3-6) ترجمه‌ها

48 1-3-7 داستان ها
48 1-3-8 نامه ها
48 1-4 ویژگی های نویسندگی هدایت
49 1-5 ویژگی داستان های هدایت
51 1-6 اتفاقات سیاسی و اجتماعی زمان هدایت
53 1-7 ساختمان فکری هدایت
54 1-8 مرگ هدایت
55 1-9 گزارش افکار هدایت در داستان های هدایت
55 1-9-1 مجموعه ی سگ و لگردد
57 1-9-2 مجموعه ی زنده بگور
58 1-9-3 مجموعه ی 3 قطره خون
60 1-9-4 توپ مرواری
61 1-9-5 مجموعه ی سایه روشن
62 1-9-6 مجموعه ی و لنگاری
63 1-9-7 بوف کور
63 1-9-8 مجموعه ی و غ و غ ساهاب
64 1-9-9 البعثة الاسلامیه
64 1-9-10 آب زندگانی
64 1-9-11 رساله ی انسان و حیوان
65 1-9-12 هدایت و خیام
66 1-9-13 هدایت و کافکا
67 1-9-14 فرهنگ عامه
68 بخش دوم: شناخت نامه ی فردریک نیچه
68 2-1 گاه شمار زندگی نیچه
71 2-2 سبک نیچه
76 2-3 آلمان در سده ی نوزدهم میلادی
77 2-4 گزارش افکار نیچه
80 2-4-1 انسان
81 2-4-2 ابر انسان

83 خواست قدرت (2-4-3)
84 بازگشت جاودانه (2-4-4)
85 هیچ انگاری (2-4-5)
87 بی ارزش شدن ارزش‌ها (2-4-5-1)
87 مرگ خدا (2-4-5-2)
87 نفي دين (2-4-5-3)
88 نفي زندگي (2-4-5-4)
88 زندگي (2-4-6)
89 شناسايي (2-4-6-1)
89 تاويل (2-4-6-2)
89 خرد (2-4-6-3)
90 جهان (2-4-6-4)
91 حقيقت (2-4-6-5)

92 فصل چهارم: اخلاق نزد هدایت و نیچه

93 بخش اول: مسأله‌ی اخلاق نزد هدایت

94 (1-1) زندگي شخصي و خصوصي هدایت
98 (1-2) آثار هدایت
99 (1-3) اخلاق نزد شخصیت‌های داستانی هدایت
102 (1-4) دیدگاه هدایت نسبت به انسان
105 (1-5) مسأله‌ی پوچی
106 (1-6) مسأله‌ی عشق
107 (1-7) مسأله‌ی مرگ

110 بخش دوم: مسأله‌ی اخلاق نزد نیچه

125 فصل پنجم: مقایسه‌ی اخلاق میان اندیشه‌ی هدایت و نیچه

129 (5-1) اندیشه‌ی مبارزه با خرافات سنتی و مذهبی هدایت، همسو با اندیشه‌ی مخالفت با مذهب و آرمان زهد نیچه
-----	--

133	پروراندن ابرانسان با اراده‌ي معطوف به قدرت نزد نيچه
138	5-2) اندیشه‌ي مخالفت با عقب‌مانده ننگه داشتن مردم نزد هدايت، همسو با اندیشه‌ي 5-3) باور مبارزه با استعمار نزد هدايت همسو با اندیشه و باور به اخلاق والاتباران نزد نيچه
140	5) شجاعت
140	5-5) حكمت و فرزانيگي
141	5-6) اعتدال
142	5-7) عدالت
144	نتيجه گيري
147	منابع و ماخذ
153	چكيده انگليسي

چکیده:

مقایسه و تطبیق خاستگاه‌های فکری و اندیشه‌هایی که در بستر فرهنگ‌های متفاوتی شکل گرفته‌اند، در حوزه‌ی مطالعات تطبیقی بوده و این‌گونه از مطالعات به ویژه در حوزه‌ی ادبیات، به دریافت و درک افکار مشابه میان بزرگان علم و ادب کمک می‌کند.

صادق هدایت، نویسنده و متفکر برجسته، در حوزه‌ی فرهنگ است. از جمله دغدغه‌های وی، توجه به انسان، خودشناسی، مبارزه با جهل و خرافات و به طور کلی واژگون کردن و ساخت و شناساندن فرهنگی با ارزش‌های نو است. فردریک نیچه، فیلسوف و متفکر آلمانی نیز تأثیرگذارترین فیلسوف قرن در حوزه‌ی فرهنگ و توجه به انسان و دستاوردهای آن است. نقطه‌ی مشترک فکری هر دو اندیشمند، ساخت فرهنگی نو به کمک روشن کردن بستر باورهای مردمی و چگونگی رفتار، تحت عنوان اخلاق است.

در این پایان‌نامه، به تعریف ادبیات تطبیقی و بیان مفاهیم (علم اخلاق و فلسفه‌ی اخلاق) پرداخته، سپس جایگاه مفهوم اخلاق در اندیشه‌ی هدایت و نیچه، بررسی شده است. برخی هنجارشکنی‌های هدایت که تعریف اخلاق نزد مردم را زیر سؤال می‌برد، مشابه نفی و بت‌شکنی‌های نیچه در حوزه‌ی اخلاق است. با توجه به وجوه مشترک میان اندیشه‌های این دو متفکر، نگارنده سعی دارد تا دیدگاه هدایت در حوزه‌ی اخلاق را با دیدگاه نیچه مقایسه کرده و گزاره‌های فکری هر دو را در این زمینه تطبیق نماید.

کلید واژه‌ها: اخلاق، صادق هدایت، فردریک نیچه.

مقدمه

ادبیات تطبیقی رشته‌ای با گرایش و قابلیت ارتباط سازی با دیگر رشته‌هاست که از طریق حوزه‌های زبان شناسی، ادبیات و هنر، ادبیات و تاریخ و... ارتباطها را مورد بررسی قرار می‌دهد. آنچه برای محقق در حوزه‌ی ادبیات تطبیقی، مهم و اساسی است، پی بردن به تصرف و تدبیر هر قوم در آثار ادبی دیگر اقوام است. در واقع چنین گرایشی نشان از اهداف این حوزه از مطالعات دارد؛ اهدافی همچون ایجاد ارتباط و گفت‌وگو و ایجاد تفاهم میان فرهنگ‌های گوناگون. اهمیت ادبیات تطبیقی در آن است که بیش از هر چیز، به نقاط وحدت اندیشه‌ی بشری می‌توان پی برد، که چگونه اندیشه‌ای در نقطه‌ای از جهان توسط اندیشمندی طرح می‌شود و در نقطه‌ای دیگر همان اندیشه به گونه‌ای دیگر مجال بروز می‌یابد.

باتوجه به گرایش و اهداف ادبیات تطبیقی در این تحقیق تلاش می‌شود تا تفکرات مشابه و همسو نزد صادق هدایت، نویسنده‌ی ایرانی و نیچه، فیلسوف آلمانی به کمک ادبیات تطبیقی مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد.

اخلاق، به معنی سرشت و سجیه، خوی و عادت است. در معنای عام کلمه، اخلاق شامل هنجارها و ارزش‌هایی است که بشر را راهنمایی می‌کند و در معنای خاص آن شامل هنجارها و ارزش‌هایی است که راهنمای عمل و رفتار است. با توجه به تفاوت فرهنگ‌ها و در نتیجه تفاوت باورهای اخلاقی، تعاریف و هنجارهای اخلاقی جوامع، از نظر شکل و مضمون با یکدیگر تفاوت‌های اساسی یافته است.

در حوزه‌ی اخلاق با دو تعریف علم اخلاق (تحقیق و بررسی رفتار انسان‌ها آن طور که باید باشد) و فلسفه‌ی اخلاق (نقد مفاهیم اخلاقی) مواجه هستیم. در هر دو تعریف، انسان و نحوه‌ی رفتار انسان مطرح است.

نیچه، فیلسوف فرهنگ بوده و بزرگ‌ترین بت‌شکنی‌های وی در حوزه‌ی اخلاق است. به اعتقاد نیچه، اخلاق باید نفی و رد شود، چراکه گزاره‌هایی که سبب تعریف اخلاق جاری نزد مردم شده است، همگی منحط و قابل شکستن می‌باشد. نیچه در این مرحله، ابرانسان معروف خویش را پرورده و اخلاق سروران، اخلاق جدید، در بستر فرهنگی جدید را به همگان معرفی می‌کند. از طرفی صادق هدایت، در خلق داستان‌ها، تمام تلاش خویش را به کار می‌بندد تا زندگی و رفتار و منش مردم عصر خویش را به واقع ترسیم نماید. او همچون آینه‌داری سعی در نشان دادن پررنگ‌ترین وجوه زندگی مردم، یعنی رفتار، خلق و خو، عادات، پسندها و باورها دارد. دغدغه‌ی هر دو اندیشمند به نوعی دگرگونی نگاه و بینش مردم است. نقطه‌ی مشترک توجه به مفهوم اخلاق نزد هر دو فرد، دلیل اصلی بررسی دیدگاه‌های مشترک آنها در حوزه‌ی اخلاق است.

در این تحقیق که در راستای استخراج مفهوم اخلاق در آثار و زندگی شخصی هدایت و نیچه و دستیابی به وجوه مشترک این مبحث نزد هر دو اندیشمند است، سعی بر آن شد که در بخش‌های جداگانه، ابتدا به شرح و بررسی مقوله‌ی اخلاق پرداخته و سپس نکات ذکر شده در افکار هدایت و نیچه جستجو شود.

در تحقیق حاضر، آثار هدایت و نیچه به طور جداگانه مطالعه و بررسی شده و تمام ارجاعات از داستان‌های هدایت و آثار نیچه، دلالت کامل بر مباحث و نکات اخلاقی دارند.

پایان‌نامه حاضر، به طور کلی مشتمل بر پنج فصل است که به شرح مختصر هر یک از فصول

پرداخته می‌شود:

فصل اول، طرح تحقیق می‌باشد، که شامل عنوان تحقیق، سؤال‌های اصلی تحقیق، بیان مسأله و ضرورت اهمیت آن، پیشینه‌ی تحقیق، روش تحقیق، فرضیه‌های تحقیق، اهداف تحقیق و روش کار است.

فصل دوم، شامل دو بخش است. بخش اول، تعریف ادبیات تطبیقی و بیان ویژگی‌ها و اهداف و اهمیت این نوع ادبی است. بخش دوم، مربوط به بررسی مسأله‌ی اخلاق است. در این بررسی به موارد زیر اشاره شده است: معنای لغوی و اصطلاحی اخلاق، تعریف علم اخلاق و فلسفه‌ی اخلاق، تبارشناسی مباحث اخلاقی، رابطه‌ی دین و اخلاق (اخلاق اسلامی و مسیحی)، مفاهیم بنیادین اخلاقی، تقسیم‌بندی‌های مختلف در حوزه‌ی اخلاق (زبان اخلاق، دانش‌های ناظر بر اخلاق، ارکان اخلاق، سرچشمه‌ی اخلاق)، باور اخلاق در جوامع گوناگون و گرایش‌های اخلاقی.

فصل سوم، مربوط به شناخت‌نامه‌ی صادق هدایت و فردریک نیچه می‌باشد. بخش اول، مربوط به معرفی و بیان جایگاه هدایت در فرهنگ و تاریخ ادبیات ایران و گزارش افکار هدایت، با توجه به بررسی تک‌تک آثار وی است.

بخش دوم، مربوط به شناخت‌نامه‌ی نیچه است. که شامل معرفی و بیان جایگاه نیچه در فرهنگ و تاریخ فلسفه و گزارش افکار نیچه به کمک مفاهیم انسان، ابر انسان، خواست قدرت، بازگشت جاودانه، هیچ‌انگاری و مفهوم زندگی است.

فصل چهارم، مربوط به بررسی مسأله‌ی اخلاق نزد هدایت و نیچه می‌باشد. بخش اول، مبانی فکری هدایت در حوزه‌ی اخلاق با توجه به زندگی شخصی، آثار، اخلاق شخصیت‌های داستان‌ها و دیدگاه وی نسبت به انسان، مسأله‌ی پوچی، مرگ و عشق بررسی شده است. بخش دوم، مبانی فکری نیچه در حوزه‌ی اخلاق، بررسی و تبیین شده است.

فصل پنجم، مربوط به نتایج کسب شده از فصل چهارم است که در آن به تطبیق خاستگاه‌های مشترک فکری و مطابقت مفهوم اخلاق نزد هدایت و نیچه، پرداخته شده و در نهایت به جمع‌بندی مسائل طرح شده (به عنوان سؤال‌های تحقیق) پرداخته و فرضیه‌هایی را که در فصل اول ذکر شده است، به اثبات رسیده‌اند.

فصل اول

کلیات

جهان گرداگرد او تنها

یکی از جهان‌های ممکن برای زیستن است.

بنابراین

دیگرگونه نیز می‌توان زیست.

1-1) عنوان تحقیق:

بررسی تطبیقی مقوله‌ی اخلاق نزد هدایت و نیچه.

1-2) سؤال اصلی تحقیق:

صادق هدایت به عنوان اندیشمندی معاصر که ابعاد زندگی انسان‌ها (مردم جامعه‌ی خویش) را به تصویر کشیده و در حوزه‌ی فرهنگ، زمینه‌ساز گرایش‌های روشنفکرانه می‌باشد، در مقوله‌ی اخلاق، با فردریش ویلهلم نیچه، فیلسوف بزرگ آلمانی قرن 19 میلادی، چه وجوه مشترکی دارد؟

1-3) ضرورت انجام تحقیق:

صادق هدایت نویسنده و متفکر ایرانی در عصری در جامعه ایران، داستان می‌نویسد و تفکری نو را رواج می‌دهد که مردم در جهل و ظلم‌پذیری، زندگی کرده و تن به امور جاری زندگی سپرده‌اند. این نویسنده، به عنوان متفکری درد آشنا و فرهیخته، سعی در نشان دادن وجوه پنهان زندگی مردم داشت تا افراد جامعه را به هر طریقی که امکان داشته باشد بیدار سازد. نکته‌ی مهم و مورد توجه نزد هدایت، روشن کردن منش و اخلاق مردم جامعه‌ی خویش بود.

از طرفی نیچه در عصری می‌زیست که مردم قادر به مواجه شدن با خویشتن نبودند. او فیلسوفی فرهنگ‌ساز با ارزش‌های نو بود و همین ارزش‌سازی‌های نو بویژه در حوزه‌ی اخلاق بیشترین مبارزه و